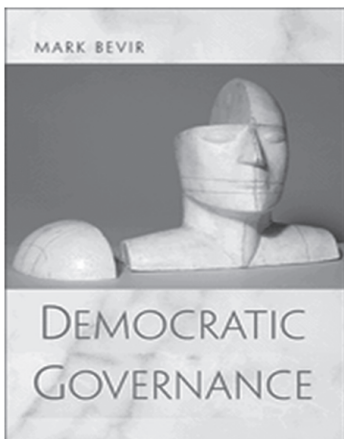

บทวิจารณ์หนังสือ ธรรมาภิบาล (การบริหารจัดการที่ดี) ในรูปแบบประชาธิปไตย Democratic Governance

นันทิดา จันทร์ศิริ | Nantida Jansiri

หนังสือเรื่อง “ธรรมาภิบาล (การบริหารจัดการที่ดี) ในรูปแบบประชาธิปไตย” (Democratic Governance) สะท้อนความเชื่อมโยงของการบริหารจัดการที่ดีหรือธรรมาภิบาล เข้ากับแนวคิดความเป็นประชาธิปไตยอันมีทิศทางความสัมพันธ์ไปด้วยกัน เนื้อหาภายในเล่มจึงเต็มเปี่ยมไปด้วยการนำเสนอหลักการต่างๆ ของการบริหารจัดการที่ดีที่สัมพันธ์กับประชาธิปไตย ด้วยข้อเสนอรูปแบบการบริหารจัดการที่ส่งเสริมเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ และการปกครองมากขึ้น

การนำเสนอหลักการธรรมาภิบาลหรือการบริหารจัดการที่ดี มีความหลากหลายในเชิงความหมายและรูปแบบ โดยแต่ละสำนักคิดหรือนักคิดต่างๆ แต่มีการนำไปตีความและนำไปปรับใช้อย่างแตกต่างวิธีการและวัตถุประสงค์ (รายละเอียดเพิ่มเติมดูใน (Bevir, 2009), (Bevir and Rhodes, 2006), (Chhotray and Stoker, 2009), (Stephen P. Osborne, 2010), (Pierre and Peters, 2000) และอื่นๆ ข้อถกเถียงเกี่ยวกับธรรมาภิบาลจึงยังคงปรากฏอยู่เสมอมา รวมทั้งสิ่งที่ Bevir นำเสนอซึ่งตั้งประเด็นอยู่ที่การให้ความสำคัญของธรรมาภิบาลในรูปแบบที่เป็นประชาธิปไตย แต่เชื่อว่าประชาธิปไตยแบบตัวแทน (Representative Democracy) จะเป็นคำตอบที่ถูกต้อง เพราะสิ่งที่ Bevir ได้ตั้งข้อสังเกตนั่นคือการมองเห็นจุดอ่อนของประชาธิปไตยแบบตัวแทนที่ทำให้รัฐต้องหันมาทบทวนว่าคุณลักษณะความเป็นประชาธิปไตยแบบตัวแทนยังมีความเหมาะสมกับสังคมสมัยใหม่หรือไม่ โดยสิ่งที่เขาเห็นว่า

เหมาะสมในการนำธรรมาภิบาลไปใช้ในสังคมสมัยใหม่ คือ การนำเสนอให้มีการบริหารจัดการแบบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Democracy) ที่เน้นการมีส่วนร่วมของตัวกระทำทางการเมือง (Political Actors) ในหลายส่วนเพื่อการบริหารจัดการร่วมกัน ทั้งส่วนที่เป็นรัฐ (Public Sector) เอกชน (Private Sector) และประชาสังคม (Civil Society) ด้วยการนำเสนอทฤษฎีใหม่ของธรรมาภิบาลที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงกับประชาธิปไตย

Bevir เป็นศาสตราจารย์ด้านรัฐศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย เบิร์กลีย์ (University of California, Berkeley) ประเทศสหรัฐอเมริกา ที่สนใจศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับธรรมาภิบาลอย่างจริงจังและมีผลงานต่อเนื่อง อาทิ แนวคิดทฤษฎีหลักของธรรมาภิบาล (Key Concepts in Governance, 2009) สารานุกรมด้านธรรมาภิบาล (Encyclopedia of Governance, 2007) คู่มือธรรมาภิบาล (The SAGE Handbook of Governance, 2011) และมีผลงานที่เขียนร่วมกับ Rhodes คือ เรื่อง ธรรมาภิบาล (Governance Stories, 2006) และยังมีผลงานทางวิชาการอื่นๆ อีกจำนวนมาก โดยหนังสือเรื่อง Democratic Governance ซึ่งตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 2010 เป็นหนังสือเล่มหนึ่งที่ควรค่าแก่การศึกษา ด้วยความรู้ ความเชี่ยวชาญ และประสบการณ์ของผู้เขียนที่อยู่ในแวดวงของการศึกษาเกี่ยวกับธรรมาภิบาลมาโดยตลอด รวมทั้งการใช้ภาษาในการเขียนที่ค่อนข้างเรียบง่าย และสามารถศึกษาได้ไม่ยากมากนัก จึงมีความเหมาะสมกับนักรัฐศาสตร์หรือนักบริหารรุ่นใหม่ รวมทั้งผู้ที่สนใจอยู่ในวงการด้านนี้ ที่จะได้มุมมองความคิดเกี่ยวกับแนวคิดธรรมาภิบาลในรูปแบบประชาธิปไตยได้อย่างดี

จุดสนใจของหนังสือเล่มนี้ เริ่มตั้งแต่การเริ่มต้นการนำเสนอเนื้อหาเรียกร้องความสนใจต่อผู้อ่านด้วยการตอบโจทยความต้องการของผู้อ่านได้ในระดับหนึ่งด้วยมุมมองทางการเมือง (Political Science) และมุมมองทางด้านการบริหารรัฐกิจ (Public Administration) ในทิศทางที่สอดคล้องกับสังคมสมัยใหม่ที่มีความต้องการลดความคลุมเครือของเนื้อหา ด้วยการนำเสนอทฤษฎีใหม่ด้านธรรมาภิบาล สิ่งที่ Bevir เริ่มต้นว่าด้วยเนื้อหาของการศึกษาความหมายของธรรมาภิบาลที่ไม่เคยมีความแจ่มชัดในเชิงความหมาย แนวคิด ความสัมพันธ์ เพื่อช่วยเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในประเด็นความท้าทายของธรรมาภิบาลอย่างน้อย 4 ประการ คือ 1) แนวคิดว่าด้วยธรรมาภิบาล (Governance) มีความแตกต่างกับการปกครอง

(Government) อย่างไร 2) ทำไมแนวคิดที่ว่าด้วยธรรมาภิบาลจึงเป็นสิ่งที่มีการนำไปใช้อยู่
ดาษดื่น 3) ธรรมาภิบาลมีความสัมพันธ์อย่างไรกับประชาธิปไตย และ 4) ตัวกระทำทาง
นโยบายตอบสนองกับความท้าทายของธรรมาภิบาลอย่างไร Bevir ได้ท้าทายต่อคำถามเหล่านี้
โดยเขาสรางความเข้าใจและให้เหตุผลต่อประเด็นดังกล่าว รวมทั้งได้อธิบายไว้ในหนังสือเล่ม
นี้อย่างครบครัน โดยสาระสำคัญ 4 ประเด็น ได้แก่ 1) แนวคิดที่ว่าด้วยธรรมาภิบาลปรากฏขึ้น
ในรูปแบบกฎระเบียบที่หลากหลายกว่าการปกครอง โดยที่ธรรมาภิบาลได้เน้นย้ำในความเป็น
สถาบันของรัฐน้อยลง แต่มุ่งเน้นที่กระบวนการ และการปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาสังคม
ที่มากขึ้น 2) แนวคิดที่ว่าด้วยธรรมาภิบาลขยายตัวเพิ่มขึ้นด้วยอิทธิพลของแนวคิดทฤษฎี
ทางการเมืองและการปฏิรูปภาครัฐที่ส่งผลต่อวิกฤตเสื่อมศรัทธาต่อรัฐ 3) แนวคิดที่ว่าด้วย
ธรรมาภิบาลและวิกฤตเสื่อมศรัทธาต่อรัฐส่งผลต่อภาพลักษณ์ของประชาธิปไตยแบบตัวแทน
(Representative Democracy) และ 4) ตัวกระทำทางนโยบายต้องตอบสนองกับความท้าทาย
ของธรรมาภิบาลในวิถีที่ถูกจำกัดด้วยภาพลักษณ์ของประชาธิปไตยแบบตัวแทนและ
การหลงใหลเชื่อมั่นกับความเชี่ยวชาญด้านนโยบายของรัฐ ทั้งนี้ Bevir ได้อธิบายโดยผ่าน
กรณีศึกษาในบริบทสากลทั่วไป แต่เน้นในบริบทของประเทศอังกฤษ ซึ่งหากจะเห็นถึง
ประโยชน์ของการนำแนวคิดไปปรับใช้ได้กับหลายประเทศที่มีรูปแบบการปกครองเหมือนกับ
ประเทศอังกฤษ รวมทั้งประเทศไทยที่สามารถนำคุณค่าจากการศึกษาของเขามาใช้ในบริบท
ของไทยได้เป็นอย่างดี

หนังสือเรื่อง Democratic Governance นำเสนอเนื้อหาอย่างเป็นระบบโดยแบ่ง
เนื้อหาออกเป็น 3 ตอน จำนวน 10 บท โดยเริ่มจาก บทที่ 1 เกี่ยวกับการตีความของธรรมาภิบาล
(Interpreting Governance) ในตอนที่ 1 ประกอบด้วยบทที่ 2-4 ว่าด้วยธรรมาภิบาลรูป
แบบใหม่ (New Governance) ในมุมมองของความเป็นรัฐสมัยใหม่ ทฤษฎี (ธรรมาภิบาล)
แนวใหม่ (New Theories) และการบริหารจัดการในโลกยุคใหม่ (New World) ในตอนที่ 2
ประกอบด้วยบทที่ 5-7 ว่าด้วยความเป็นรัฐธรรมาภิบาลนิยม (Constitutionalism) ในประเด็น
ธรรมาภิบาลแบบประชาธิปไตย (Democratic Governance) การแก้ไขรัฐธรรมนูญ
(Constitutional Reform) และการปฏิรูประบบยุติธรรม (Judicial Reform) ในตอนที่ 3
ประกอบด้วยบทที่ 8-10 ว่าด้วยการบริหารรัฐกิจ (Public Administration) ในประเด็น
นโยบายสาธารณะ (Public Policy) การบริหารจัดการร่วมกัน (Joined - up Governance)

และการปฏิรูปด้านตำรวจ (Police Reform) และส่งท้ายด้วยบทสรุปว่าด้วยแนวคิดหลังสมัยใหม่ (Post Modernism) การนำเสนอเนื้อหาของ Bevir มีความกระชับ โดยมีการจัดระเบียบหมวดหมู่ของแต่ละตอนที่ผู้อ่านสามารถเลือกอ่านได้ตามความสนใจ

โดยเนื้อหาของสาระของหนังสือเล่มนี้ได้กล่าวถึงบทบาทของธรรมาภิบาลที่เกิดขึ้นมานั้นเพื่อแก้ปัญหาวิกฤตของรัฐสมัยใหม่ (Crisis of Modern State) ที่มีปัญหาสืบเนื่องมาจากการบริหารจัดการแบบระบบราชการตามสายการบังคับบัญชา (Hierarchical Bureaucracy) การบริหารจัดการแบบวิทยาศาสตร์ (Scientific Management) และการบริหารตามหลักเหตุผล (Rationality) ตามบทบาทรัฐอันเป็นบทบาทหลักในการบริหารและจัดการปกครองที่อ้างการกระทำเพื่อผลประโยชน์สาธารณะ (Public Interest) ในความเป็นจริงในสังคมสมัยใหม่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 การกระทำตามความต้องการของรัฐไม่อาจจะสามารถตอบสนองกับความต้องการของสังคมสมัยใหม่ที่มีความหลากหลายประกอบกับการมีตัวกระทำทางการเมือง (Actors) มากขึ้น

ในยุคปลายปี 1970 เป็นต้นมา จึงมีความพยายามในการแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ของรัฐราชการ (Crisis of Bureaucratic State) โดยอาศัยแนวคิดธรรมาภิบาลหรือการบริหารแบบใหม่ (New Governance) ในการบริหารรัฐราชการสมัยใหม่ (The Modern Bureaucratic State) เพื่อปรับเปลี่ยนรูปแบบการบริหาร ซึ่งเพิ่มความเข้มข้นในประเด็นความรับผิดชอบต่อผลลัพธ์ของการกระทำของรัฐมากขึ้น หรือที่เรียกว่าแนวคิดความรับผิดชอบที่พร้อมรับผิดชอบต่อผลการกระทำหรือการตัดสินใจ (Performance Accountability) แทนที่แนวคิดความรับผิดชอบต่อบทบาทหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายเฉพาะ (Responsible Government) หรือความรับผิดชอบต่อกระบวนการการทำงาน (Procedure Accountability) ตามลักษณะของการบริหารแบบดั้งเดิม (Traditional Bureaucracy) เพื่อเน้นการทำงานเพื่อผลลัพธ์ของการปฏิบัติงานมากกว่าเน้นวิธีการของการทำงาน ทั้งนี้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางการบริหารรัฐราชการสมัยใหม่โดยยังคงยึดหลักประชาธิปไตยแบบตัวแทน (Representative Democracy) ทั้งสองยุค คือ ยุคคลื่นลูกแรก (First Wave) ได้อาศัยแนวคิดทฤษฎีทางด้านเศรษฐศาสตร์ (Economics) เป็นตัวขับเคลื่อนกลไกทางการบริหารของรัฐ ได้แก่ ทฤษฎีทางเลือกสาธารณะ (Public Choice Theory) ที่ได้รับแนวคิดพื้นฐานมาจากทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์เสรีนิยมใหม่ (Neo-liberalism) ที่เน้นหลักอรรถประโยชน์

สูงสุด (Utility Maximization) และทฤษฎีการตัดสินใจ (Decision Theory) ในการกำหนดนโยบายสาธารณะของรัฐโดยพิจารณาจากหลักเหตุผลความต้องการของประชาชนในฐานะผู้บริโภค (Consumerist) ในระดับปัจเจกบุคคลเพื่อกำหนดนโยบายสาธารณะโดยรวมในระดับมหภาคที่อ้างความสมเหตุสมผลของการกำหนดนโยบายสาธารณะว่าเป็นความต้องการของคนโดยส่วนใหญ่ แนวคิดทางเลือกสาธารณะจึงเป็นแนวคิดที่สนับสนุนให้มีการแข่งขัน เพื่อพัฒนาคุณภาพการให้บริการสาธารณะที่จะตอบสนองกับความต้องการของประชาชนตามหลักการทางเศรษฐศาสตร์ดังกล่าว จึงอาศัยการบริหารตามกลไกตลาดที่ให้มีการแข่งขันกันอย่างเสรี (Competitive Marketization) นอกจากนี้มีการกระจายอำนาจทางการบริหารของรัฐ (Fragmented State) ไปสู่ภาคส่วนเอกชนมากขึ้นเพื่อสร้างทางเลือกในการรับบริการของประชาชนในลักษณะของการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ (Privatization) และการบริหารจัดการรูปแบบใหม่ (New Styles of Management) ที่ใช้หลักการบริหารตามแบบของเอกชนตามหลักการจัดการนิยม (Managerialism) มาใช้ในการบริหารภาครัฐที่เน้นความเป็นวิชาชีพและเน้นผลการปฏิบัติงาน เป็นต้น การบริหารในลักษณะเช่นนี้ปรากฏอย่างเด่นชัดในยุครัฐบาลของนางมาร์กาเรต แทตเชอร์ (Thatcher) ของประเทศอังกฤษ และยุคการบริหารของประธานาธิบดีโรแกน (Reagan) ของประเทศสหรัฐอเมริกา และแนวคิดทางการบริหารที่สำคัญในยุคคลื่นลูกที่สอง ใช้แนวคิดทางสังคมวิทยาของการมีเหตุผล (Sociological Concept of Rationality) เป็นแนวคิดพื้นฐานของการจัดการรัฐสมัยใหม่ เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการบริหารในยุคคลื่นลูกที่หนึ่งที่เน้นการบริหารตามหลักเศรษฐศาสตร์ โดยไม่ได้พิจารณาบริบททางสังคม วัฒนธรรม หรือปทัสถานทางสังคม (Norms) แนวคิดทางสังคมวิทยาจึงให้ความสำคัญกับการจัดระบบการบริหารใหม่โดยเน้นทฤษฎีระบบ (System Theory) ที่กำหนดการตัดสินใจของรัฐโดยพิจารณาจากความต้องการของสังคม และบริบทแวดล้อมทางสังคม และใช้การบริหารแบบอาศัยความสัมพันธ์หรือความร่วมมือระหว่างองค์กร (Inter-organizational Relation) มากกว่าการแข่งขัน โดยมีการบริหารตามทฤษฎีเครือข่าย (Network) ในรูปแบบการบริหารจัดการกิจการสาธารณะร่วมกัน (Joined-up Governance) เพื่อคุณภาพการให้บริการสาธารณะ ซึ่งรัฐจะทำหน้าที่ในการกำกับดูแลการดำเนินงานของเครือข่ายที่มีอิสระในการจัดการเครือข่ายมากกว่าการควบคุมหรือการสั่งการโดยรัฐ เพื่อให้การทำงานของเครือข่ายทำหน้าที่ในการขับเคลื่อน

ภารกิจของรัฐ ตามทฤษฎีการกำกับดูแลหรือรัฐจัดระเบียบ (Regulation Theory) สิ่งที Bevir เสนอจึงเป็นการบริหารจัดการที่ให้ความสำคัญกับสภาพแวดล้อมภายนอก การลดบทบาทของรัฐ (Decentered State) การปรับเปลี่ยนบทบาทรัฐเป็นรัฐที่ทำหน้าที่กำกับดูแลในเชิงนโยบายมากกว่าเชิงปฏิบัติการกระจายอำนาจโดยการเพิ่มบทบาทภาคเอกชน และการบริหารเพื่อการปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์และสภาพแวดล้อมทางสังคม นอกจากนี้ Bevir ให้ผู้อ่านได้พิจารณาทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับหลักการเหตุผล (Rationality) ของแนวคิดในยุคสมัยใหม่ที่ถูกรอบงำทางความคิดด้านเศรษฐศาสตร์และสังคมวิทยา ซึ่งเป็นความท้าทายความคิดของผู้อ่าน และการพิจารณาบทบาทใหม่ของรัฐ Bevir จึงได้เสนอแนวคิดทางการบริหารในยุคหลังสมัยใหม่ (Postmodernism) โดยให้ความสำคัญกับความหลากหลายของตัวกระทำทางการเมือง (Pluralist) ในการกำหนดนโยบายสาธารณะ เพื่อให้ตอบสนองต่อความต้องการที่หลากหลายและซับซ้อน จึงเสนอให้เป็นการบริหารแบบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Democracy) โดยให้ความสำคัญกับการบริหารที่อยู่ในระดับย่อย คือท้องถิ่น (Local) เพื่อให้สอดคล้องกับบริบททางสังคม วัฒนธรรมที่เฉพาะมากขึ้น เน้นการบริหารในเชิงการตีความ (Interpretive Theory) ตามปรากฏการณ์ และการบริหารแบบมีส่วนร่วม (Participatory) และสร้างกลไกในการสนทนา ปรัชญาหรือ (Dialogue) เพื่อร่วมกันกำหนดนโยบายสาธารณะได้อย่างครอบคลุมกับความต้องการของทุกฝ่ายและเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน

เมื่อพิจารณาแล้ว จะเห็นว่าธรรมาภิบาลจะเกี่ยวข้องกับหลายทฤษฎีทั้งทางด้านรัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ นิติศาสตร์ สังคมวิทยา วิทยาศาสตร์ และเศรษฐศาสตร์ จึงไม่ใช่เรื่องง่ายนักที่จะทำความเข้าใจและนำไปปฏิบัติได้อย่างบรรลุประสิทธิผล ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องอาศัยหลายภาคส่วนในการระดมความคิด ทรัพยากร ทุนต่างๆ รวมทั้งการปรับแนวคิดให้สอดคล้องกับบริบทของแต่ละสังคม ทั้งนี้เพื่อที่จะสร้างความสมดุลและสามารถนำไปปฏิบัติได้สอดคล้องกับทุกเป้าหมายร่วมของตัวกระทำอันหลากหลาย

จุดเด่นของหนังสือเล่มนี้จึงมิใช่การนำเสนอทฤษฎีใหม่ว่าด้วยธรรมาภิบาลที่ส่งผลต่อประชาธิปไตยเท่านั้น แต่สิ่งที่น่าสนใจไม่น้อยกว่านี้ คือ การที่ Bevir ได้แสดงให้เห็นถึงปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นของทฤษฎีธรรมาภิบาลที่เขาได้นำเสนอด้วย ซึ่งจุดนี้ช่วยให้ผู้อ่านได้เรียนรู้ในเชิงทฤษฎีแนวคิดและยังเข้าใจในมุมมองในเชิงทฤษฎีและปฏิบัติที่จะส่งผลกระทบต่อ

ทั้งด้านบวกและด้านลบต่อการจัดการภาครัฐอย่างชัดเจน พร้อมต่อการนำไปประยุกต์ใช้ และจัดการได้ตามความเหมาะสม การนำเสนอกรณีศึกษาประกอบทฤษฎีที่ค่อนข้างครอบคลุม ก็เป็นจุดเด่นที่สำคัญอันช่วยเสริมให้ผู้อ่านเข้าใจและเห็นภาพของการกระทำตามทฤษฎีและผลที่ตามมา อันได้แก่ การแก้ไขรัฐธรรมนูญ (Constitutional Reform) การปฏิรูประบบยุติธรรม (Judicial Reform) การบริหารจัดการร่วมกัน (Joined-up Governance) และการปฏิรูปด้านตำรวจ (Police Reform) นอกจากนี้ Bevir ยังได้ยกตัวอย่างประกอบแต่ละทฤษฎีซึ่งสอดแทรกในหนังสือเล่มนี้ให้ผู้อ่านได้ทำความเข้าใจได้ง่าย แต่ทั้งนี้ สิ่งที่เป็นข้อน่าสังเกตประการสำคัญของการหนังสือเล่มนี้คือการเสนอเฉพาะมุมมองด้านธรรมาภิบาลแบบประชาธิปไตย แต่ไม่ได้นำเสนอให้เห็นอย่างชัดเจนว่าแต่ละทฤษฎีมีความเชื่อมโยงกับประชาธิปไตยอย่างไรบ้างอย่างชัดเจน เช่น แนวคิดทฤษฎีทางด้านเศรษฐศาสตร์ มีความเชื่อมโยงกับประชาธิปไตยอย่างไร ส่วนนี้ผู้อ่านจะต้องใช้ความสามารถในการพิจารณาและเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของทั้งสองส่วน สำหรับความสัมพันธ์ทั้งสองส่วนนี้ ผู้อ่านต้องสามารถทำความเข้าใจได้ว่าการกำหนดนโยบายของรัฐมีตัวแทนของประชาชน (Representative) เป็นผู้กำหนดนโยบายโดยยึดหลักการธรรมาภิบาลสูงสุด ให้ความสำคัญกับความต้องการของประชาชน เป็นประชาธิปไตยแบบตัวแทน เป็นต้น ดังนั้น ผู้อ่านหนังสือเล่มนี้จึงควรมีความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับประชาธิปไตย เช่น ประชาธิปไตยทางตรง ประชาธิปไตยแบบตัวแทน ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม และพิจารณาควบคู่กับการบริหารจัดการหรือธรรมาภิบาลที่ผู้เขียนได้เสนอ นอกจากนี้ผู้อ่านก็จะต้องมีความรู้ความเข้าใจในแต่ละแนวคิดเป็นพื้นฐานอยู่บ้าง เช่น ผู้อ่านต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดที่ว่าด้วย Neo-liberalism, Rational Choice Theory, Joined-up Governance ก่อนว่าคืออะไร สิ่งสำคัญคือผู้อ่านจะต้องมีความรู้แบบสหวิทยาการทั้งทางด้านรัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และสังคมวิทยา ประกอบเช่นเดียวกัน ฉะนั้นแล้วการอ่านหนังสือเล่มนี้ให้มีความเข้าใจอย่างถ่องแท้ จึงควรทำความเข้าใจในหลายๆ ทฤษฎี ซึ่งนับเป็นความท้าทายของผู้อ่าน ทั้งนี้ การเรียนรู้อย่างลัด และสามารถเข้าใจได้โดยง่าย ผู้วิจารณ์หนังสือขอแนะนำให้ผู้อ่านได้อ่านหนังสือสารานุกรมด้านธรรมาภิบาล (Encyclopedia of Governance, 2006) ที่เขียนโดย Bevir ควบคู่กันด้วย

อย่างไรก็ตาม คุณูปการของหนังสือเล่มนี้ได้เปิดเผยการบริหารจัดการในยุคของการเปลี่ยนแปลงได้อย่างดี อยู่ที่ว่าการนำสาระสำคัญของธรรมาภิบาลไปใช้ประโยชน์ได้จริงมาก

น้อยแค่นั้น และมีความเหมาะสมเพียงใดกับแต่ละสังคม และการนำไปใช้ได้จริงมากน้อยเพียงใดในสังคมประชาธิปไตยที่เป็นอยู่ และเชื่อว่าในสังคมไทยเองก็ต้องดำเนินการไปอย่างค่อยเป็นค่อยไปจึงจะทำให้ประสบความสำเร็จในการบริหารจัดการได้ ฉะนั้น การนำไปสู่ธรรมาภิบาลได้อาจจะต้องมีการวางแผน การสร้าง และพัฒนากระบวนการอย่างจริงจังและเป็นระบบ ด้วยการสร้างความเข้าใจร่วมกัน กระทำร่วมกัน และรับผลประโยชน์ร่วมกัน ผู้วิจารณ์เชื่อว่าธรรมาภิบาลเป็นแนวคิดที่ยังคงต่อยอดได้ตลอดเวลา และอาจพัฒนาแนวคิดใหม่ๆ ได้เสมอเช่นเดียวกัน ซึ่งต้องเปิดกว้างต่อการยอมรับแนวคิดใหม่ๆ เพราะการพัฒนาอย่างไม่ใส่ใจสิ่งที่อยู่กับที่แต่อยู่ที่ความกล้าคิด กล้าพัฒนาสิ่งใหม่ๆ อยู่เสมอ หนังสือเล่มนี้ได้กระทำดังนี้แล้ว

เอกสารอ้างอิง

- Bevir, Mark. (2010). **Democratic Governance**. Princeton and Oxford: Princeton University.
- _____. (2009). **Key concepts in governance**. London: SAGE Publications.
- _____. (2007). **Encyclopedia of Governance**. London: SAGE Publications.
- _____. (2011). **The SAGE handbook of governance**. London: SAGE Publications.
- Bevir, Mark and R. A.W. Rhodes. (2006). **Governance Stories**. New York: Routledge.
- Chhotray and Stoker. (2009). **Governance Theory and Practise: A Cross-Disciplinary Approach**. Great British: CPI Antony Rowe, Chippenpham and Eastbourne.
- Macnabb,E. David, **The New Face of Government: How Public Managers Are Forcing a New Approach To Governance**. London: CRC Press, p.xvi.
- Pierre and Peters, (2000). **Governance, Politics and the States**, USA: St. Martin Press,
- Stephen P. Osborne. (2010). **The new public governance?: emerging perspectives on the theory and practice of public governance**. New York : Routledge.